

DUES APOQUES DE MORISCS A L'ARXIU DE CULLERA

FRANCESC GINER

Amb un posat clàssic, Bernat Desclot, ens deixa aclarida la circumstància social dels mudèjars del País Valencià, sota d'uns condicionaments colonials que es perllongaren fins l'expulsió:

“Quan venc a cap d'un gran temps que el rei d'Aragó hac conquest lo regne de València e l'hac poblada de cristians, ço és a saber la ciutat i les viles, e hac establhit los castells e lliurats a cavallers, qui eren castellans, que els guardassen (mas los sarraïns hac lleixats estar als plans, e en les muntanyes e en les valls, qui llauraren la terra e donaren dret al senyor rei de ço que llauraren”¹.

Mitjançant aquest sistema de marginar un grup social no hi hagué les possibilitats de la integració massiva que, més avant, els caps dirigents en temps dels Austries n'acabarien per desitjar. Aixó i la seriosa competència, laboral i mercantil, ams els pagesos cristians, feren que la Qüestió religiosa, implicada a la nacional pels costums, idioma, indumentària, etc. arribes en la rivalitat a un punt que, pels qui manaven, l'expulsar el cos estrany fora l'únic

1 DESCLOT, Bernat *Llibre del rei en Pere*, Cap. L. pág. 444. Edic. de F. Soldevila, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1971.

acabament d'un envitricollat *status* secular ¿Qué hi hagué conversions serioses de moriscs: qui ho dubta? Però per la menuda, aïllades, i que no foren de l'abast que hom n'hauria volgut. Donada la seua marginació territorial i humana, l'esperit de kábila feu d'ells un cos gairebé impenetrable i une criatures indomtables.

Quant a la llengua dels moriscs valencians, una variant de l'àrab mogrebí, la que fora, cla recordar la conegudíssima anècdota que va passar a les noces de Felip III, en 1599 encara, quan la comitiva reial fon "atacada" per un alardo de jinets, en terme de Xeraco, antuviats a la tagarina: i fon tan veraç l'aparença, que a les dames castellanques de la cort sols se'ls passà l'esglai, en sentir a aquells cavallers valencians, disfressats, parlar entre ells a la llengua del País.

"¿Cuantas veces se prohibió el uso de la *algarabía*! ¿Cuantas el uso de trajes, baños, casamientos, entierros y comidas à la morisca! Sin embargo tales usos se hallaban en vigor, y quizá más acentuado que en tiempos de Carlos I, en los comienzos del siglo XVII"²,

Açò que causava la ira —un sermó anacrònic— de mossèn Boronat sembla ésser el fruit d'un aminorament del rigor per Carles I en 1528, i a precés en metàl·lic de les aljames valencianes, de les qüestions vetades als moriscs; entre elles l'ús del seu idioma:

"Item, por quanto en el dicho Reyno la mayor parte de los moros y casi todas las moras no saben hablar aljamía. Para lo qual aprender han menester muy gran discurso de tiempo suplican por ende que les sea concedido que no puedan ser forzados dentro del dicho tiempo a dexar de hablar la dicha algarabía y lenguaje morisco (y place asimismo a su S^a con decreto y consulta de su Magd. que por el dicho tiempo de diez años puedan libremente hablar su lengua pues entretanto procuren de aprender aljamía, o romance castellano o valenciano)"³.

A l'enclavament moresc del País Valencià, n'era una zona de privilegi i de pau l'ocupada per les petites aljames de la Ribera Baixa de Xúquer, la dels llogarets dels senyors de LLaurí; l'antiga moreria de la vila reial de Corbera. Dels moriscs de l'esmentat senyoriu: LLaurí, Beniomer, i Beniboquer; hem tingut ocasió d'investigar quantitat d'actes de transaccions comercials als protocols de l'Arxíu Municipal de Cullera: on es veu el pes econòmic que aquesta gent representava a la comarca. Els cavallers Vich, senyors de la baronia de LLaurí, solien arrendar—la, terres i drets, i era sempre un nou convertit el qui se la quedava en arrendament. No hem vist mai que hi fora l'arrendador un

2 BORONAT BARRACHINA, Pascual, *Los moriscos españoles y su expulsión*, p. 219. Vol. I, Valencia, 1901.

3 BORONAT, *ob. cit.*, Vol. I, p. 424.

cristià vell. N que hi mai en fora el batlle i el procurador dels senyors, un cristià nou⁴.

Tot això últim ha fet que avui pugam tenir un breu escrit en aràbig: escrits amb els que tan avars solen ésser nostres arxíus, i del que en paga la pena que ací donem la fotografia. Va inserit al llibre "Mà dels honorables En Bertomeu Llopis, En Joan Bell, e N'Antoni Rico, e En Joa Martí, Jurats de la vila de Cullera en lo any MDLVII, finint en lo any MDLVIII"⁵, Cullera tenia un assut sobre el Xúquer en Matada —despoblat del terme de Llaurí— i els Jurats de la vila real pagaven peita al senyor de la baronia, pel tros que en dita partida emprava el rec d'aigua —"per raó del tren de la sèquia"— que dallava al terme cullerà. El senyor, que ho era aleshores don Lluís Vich i Ferrer, tenia el senyoriu arrendat a un moresc, com abans hem dit, d'aquí que a l'esmentat llibre, al foli 8 rº, al bell començar de les "dates" del clavari Major, trobem el següent assentament:

"Primo, a XXV de Juliol, dit any MDLVII, posa en data lo dit clavari: Sexanta Sols, quatre diners; los quals aquell ha pagat per la peita demanada del present any".

"Io, Lluís Ripoll, arrendador del lloc de Matada, en dit nom, he rebut dels honorables Justícia i Jurats de la vila de Cullera, per mans del clavari Major: Sexanta Sols., quatre diners; e son per la peita deguda de l'any propassat, per raó del tren de la sèquia de Matada. E per la veritat vos faç fer lo present escrit de mà de Pere Cabrera, notari, a XXV de Juliol any MDLVII: LX sous, IIII diners".

Li'n segueix l'autògraf, la qual transcripció és la següent:

'ana 'Abd Allah 'Ahmad Arribol kayyafa—hu hada l—brotoqol

La traducció és la que segueix:

"Jo 'Abd Allah 'Ahmad Arribol vaig fer aquest protocol . . . ."

Les correctes: transcripció cal·ligràfica i fonètica i així com la traducció del text, les dec al meu antic professor d'arab a la Universitat de València, el catedràtic valencià don Eliseu Vidal i Beltran, i al qui, públicament, li ho tome a agrair.

Quant a les dues paraules finals desfigurades, bé ho podrien ésser: la primera lletra el ha'ï el fa sense puntuar, la segona; i el ha. amb el alif, o, el lam al segon mot. Sense que per la imprecisió, com pensa el doctor Vidal, en pugam traure l'entrellat.

4, Cfr. la meua comunicació, *Capítols per a l'arrendament de l'aljama de Llaurí (1603-1609)*, en premsa a les "Actas del I Congreso de Historia del País Valenciano".

5 Archivo Municipal de Cullera.— Estante. 1º; tramo, 7º; Libro, 1º.

de tresof delecto qm deo
de te me demando q'plavencia ve
fas ferlo qm fou de m' d' q' e cabria
nos @ v'ro d' Julial any M^o 1557

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله
الطيبين الطاهرين

Item q' e v'nd no Sembredia any para
lo q' e canay an fiances capiny a' ano de
600000 d' tresof q' m' d' q' e m' d' q' e
m' d' q' e m' d' q' e m' d' q' e m' d' q' e

Apoca de Lluís Ripoll de l'any 1557, a l' A.M.C.

de tresof delecto qm deo
de te me demando q'plavencia ve
fas ferlo qm fou de m' d' q' e cabria
nos @ v'ro d' Julial any M^o 1560

Apoca de Francesc de l'any 1560, a l' A.M.C.

Aquest Arribol, o —Ribul, pertanyia a una família d'acabalats comerciants de Benifairó d'Alfandec, poble de senyoria de l'abat cistercenc de Santa Maria de Valldigna. D'ençà el primer llibre de protocols notariais de Cullera, de l'any 1561, fins als de l'any 1609, que s'hi veuen nombrosos tractes de gent d'aquesta parentela, amb d'altres morisc i cristians vells. Aquest, 'Abd Allah 'Ahmad, té de ser hom d'aquells batejats, de per força, per la germania en el barreig de les aljames de la Valldigna, en 1521⁶.

"...ytem, se sabe y es muy cierto que todos o los más que pueden esconder que no les baptizen sus criaturas lo hazen como se prueba que despues de baptizadas las lavan la chrisma y ponen nombres de moros..."⁷.

Com es veu per la documentació replegada, per mossèn Boronat, tots els informadors dels monarques, parlen de la resistència dels moriscs a perdre els seus patronímics i llinatge:

"Item, por que si con atención y desimulación se advierte, quando unos a otros se llaman se nombran nombres de moros; item, los mesmos nombres se allan en los libros de sus tributos, pechos y contribuciones..."⁸.

La mauleria del cristià nou, o l'assimilisme fonètic del notari cristià vell, aplega a voler identificar el —Ribul àrabig, amb un inesperat antropònim del llinatge Ripoll, de nissaga catalana i pirinenca. Altres mots a evidenciar—hi son, el préstec o intercanvi lingüístic; car si l'escrivà dels Jurats cullerencs empra l'arabisme albarà, és el morisc el qui n'escriu el llatanisme protocol.

La segona època, també molt il·lustrativa, la trobem a un altre llibre dels Jurats: "Mà dels magnífics En Esteve Ferrer, En Joan Ferri, En Joan Bell, e N^o Antoni Rico, Jurats de la vila de Cullera, en lo any MDLX, finint en MDLXI"⁹, en les "Dates del clavari Major", al foli 11 r°, i que diu així, modernitzada l'ortografia:

"Io, Francès, arrendador de Llari (sic) atorc haver rebut de los senyor[s] de jurats de Collera (sic): Sisanta sous, i quatre dinès; dic III l[liures], s[ous] IIII; p[er] mans de Gironi (sic) Pelló, clavari Machor: i son [per] la pleita deguda p[er] trenc de saqueia (sic) de la dita vila. Qu son deguts de la paga de Sant Juan de Juny prop[er] passat, i any present. I p[er] la viritat (sic) faç, io dit Francès, ¿Otr.? lo present de pròpia mà". "A XVIII de Octubre, any 1560: LX sous, III diners".

6 GASCON PELEGRI, Vicente, *Historia de Tabernes de Valldigna*, p. 117, València, 1956.

7 BORONAT, *ob. cit.*, Vol. I, p. 227. Document de l'any 1560.

8 BORONAT, *ob. cit.*, Vol. I p. 621. Document de l'any 1587.

9 A.M.C.— Est. 1°; Tram. 7°; Lib. 3°.

En primer lloc, aquest segon autògraf, ens demostra que al morisc Francisc ja l'havien enviat, a més d'a "madrassa", a una escola de llengua valenciana a fer—hi palots, per tal com açò pareix un text infantil. Altre tema interessant ho son els tractaments dels topònims d'origen àrab. El LLaurí actual, àrab per a Coromines i Gayangos, i emparentat pe aquest amb el poble malacità Alhaurín, aquí ens el trobem escrit Llari: el *Llibre del Repartiment* n'escriu, Laurin. Altrament el canvi de Collera, per Cullera, no ens és estrany ni mica ni gens, per engolir la inicial qaf gutural en l'atac sobre el waw: els algerins immigrants que viuen a Cullera, de seguida identificaren la trajectòria, Cullera, Cullaira: qullat = cim; i del qual topònim ne fan aquesta exacta pronúncia hòllo.

Altre tractament curiós, d'una etimologia àrabiga l'és el de séquia, escrit sequeia: i pertant més a prop de la pronúncia seua de saqiya. Per contres el grup de paraules per desxifrar ¿Otr? be podria ésser la mala abreviatura del seu cognom musulmà, o la dolenta abreviatura d'otorgar.

La diferència d'escriptura d'una època a l'altra, amb tants pocs d'anys entremig, ens ve a palesar—hi la pressió exercida per les forces polítiques valencianes que acaben per traure—li, a l'ombrivol Felip II. "De L.orde i alrres concernents la instrucció dels novaments convertits del regne de València". Al fet de transposar els mudèjars en moriscs, en batejar—los—en hi ha sempre l'entestament de denominar—los, cristians nous: a fills i a nets de batejats, àdhuc a tall de 1609. Antoni Mestre comprova el sobrenom discriminador als qui encara en quedaven l'any 1660¹⁰.

Son tangibles les diversitats entre el text de Desclot, per la tècnica del *apartheid* a aplicar—hi pels reis d'Aragó: fins arribar a la petició dels Tres Braços en 1564, que n'és un model de tractament de reeducació religiosa i lingüística, un rentat col·lectiu de cervells, devers un genocidi:

"Capítol XXI. Item, Senyor com la principal causa de poder—se desarraigat, i extirpar, la mala secta de Mahoma dels cors dels novaments convertits, sien los alfaquins e dogmatizadors: los quals los poden en secret ensenyar aquella; supliquen los dits Tres Braços a vostra magestat, sia sa mercé proveir que los dits alfaquins no puxen ensenyar la dita sua perversa secta; imposant—los grans penes als qui tal faran, les quals los sien irremissiblement executades per los ordinaris. E axí mateix sia proveit, per vostra magestat, que sia llevat lo abús grandíssim de les madrines dels dits moriscos: manant que les dites madrines, ne altres persones, no puxen circumcidat als infants, ne fer ningunes de les cerimònies morisques que solen fer, imposant les matexes penes rigurosíssimes, als que tal faran: executades per los ordinaris".

"E que los llibres, de qualsevol manera que sien, de la secta de Mahoma, sien ab diligència cercats, e cremats, castigant rigurosament als qui'ls tindran e no'ls manifestaran".

10 MESTRE, Antonio, *Estudio de la demografía de Oliva a través de los archivos parroquiales después de la expulsión de los moriscos*, "Estudis", núm. 1 (1972), p. 184.

“E que per lo semblant, sots les dites penes de hui avant, los dits novaments convertits, no puixen mostrar, ne fer mostrar, de llegir ne escriure en aràbic: com, atallant les dites coses, se lleven moltes ocasions, que podrien divertir als moriscos de la verdadera conexença, de nostra sancta fe catòlica”.

“Sa magestat pricurarà que.s proveexca lo que convé”¹¹.

11 *Furs, capítols, provisions, e actes de cort, fets i a torgats per la S. C.R.M. del rei Don Phelip... en lo any M.D.LXIII* p. 14. Edic. d'Emilia Salvador, València, 1972 Universidad de Valencia—Departamento de Historia Moderna—Monografías y fuentes, 1.